

Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR Valsts drošības komitejas krimināllietu atspoguļojumā (1956 – 1968). Pretpadomju propaganda un agitācija

Anastasija Smirnova

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte

Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Ievads

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupētajās valstīs un satelītvalstīs Austrumeiropā (šeit drīzāk kā politisks termins, nevis ģeogrāfisks¹) pretošanās padomju režīmam notika jau Otrā pasaules kara laikā un lielākoties līdz PSRS sabrukumam. Īpaši aktīva pretošanās bija valstīs, kur pēc Pirmā pasaules kara izveidojās stabilas, neatkarīgas nacionālās valstis vai kur notika valstiskuma izveides mēģinājumi. Padomju režīmu nepieņēma, nesaprata un tam pretojās arī Latvijā. Latvija kā Rietumeiropas vērtību “šūpulis” ar augstu “europeiskās attīstības līmeņa rādītāju”² arī tiesiskās kultūras ziņā, saskaroties ar padomju varu, kur valsts pārvalde balstījās uz tādiem valsts pārvaldes līdzekļiem kā terors un kolektivizācija, piedzīvoja ievērojamu kultūršoku. Ievērojot minēto, Latvijas iedzīvotāju pretošanās šādai varai uzskatāma par loģisku.

¹ Piemēram, skat.: Kramer, Mark. “Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Communist Block in Eastern Europe, 1944 – 1953”, *Divinatio*, No. 31, 2011, p. 1.

² Strods, Heinrihs, “Ievads”, *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 17. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006, 12. lpp.

propaganda un agitācija

Latvijas teritorijā pēc tās okupācijas varēja brīvi pārcelties uz dzīvi padomju pilsoņi, kas bija nākuši no citurienes,³ īpaši no tādām vietām, kur padomju režīmam bijusi senāka vēsture. Arī šādas personas, dzīvojot Latvijas teritorijā, pretojās padomju režīmam. Ievērojot to, ka minētais fenomens joprojām ir nepietiekami skatīts, pētījums ir veltīts atsevišķu tā aspektu analīzei. Turklāt jebkāda izpēte bieži tiek politizēta vai saistīta ar mītu un stereotipu atražošanu, tādēļ pētījuma mērķis ir sniegt konkrētos datus balstītu skatījumu. Ērtības labad apskatā būs lietots jēdziens “etniskās minoritātes” šaurākā izpratnē, attiecinot to tikai uz personām, kas atbilst trijiem kritērijiem, proti, pirmkārt, kas nav dzimušas Latvijā, otrkārt, etniski nav latvieši, un, treškārt, kurām nav radniecisku saišu ar Latvijas iedzīvotājiem. Tātad apskatā nebūs aptverta visu “etnisko minoritāšu” pretošanās padomju režīmam.

Pretošanās padomju režīmam būs skatīta caur krimināllietu prizmu. Vietā norāde, ka pretošanās padomju režīmam bijusi plaši definēta Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksā, paredzot atbildību vairākos tā pantos. Izvēlēta darba apjoma dēļ būs apskatīta tikai nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam, kas izpaudusies “pretpadomju propagandas un agitācijas” veidā. Ievērojot minēto, apskatā būs analizētas vien tās krimināllietas, kas pamatotas ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmo daļu⁴ un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Kriminālkodeksa 65. pantu, kas līdz ar visu kodeksu stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī un atcēla līdz attiecīgajam brīdim Latvijas teritorijā darbojošos KPFSR Kriminālkodeksu.

Pētījuma hronoloģiskās robežas izvēlētas par pamatu ņemot divus notikumus: Nikitas Hruščova Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) 20. kongresa ziņojumu, kurā bija nosodīts staļinisms,

³ *Migranti Latvijā. 1944 – 1989. Dokumenti*, sast. J. Riekstiņš. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2004, 245. lpp.

⁴ KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmā daļa noteica: “Par propagandu vai agitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus (šā kodeksa 582. – 583. p.), kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu, noteikta – brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem.”

novērtējot to kā *personības kultu*,⁵ 1956. gadā un PSRS reakciju uz *Prāgas pavasari* 1968. gadā.

Ievērojot darba apjomu un to, ka apskatā skatītais jautājums saistīts ar etnisko izcelsmi, ko atbilstoši Fizisko personu datu aizsardzības likumam uzskata par sensitīviem personas datiem, un ka minētās personas ne tieši, ne netieši, piemēram, publiski stāstot savu dzīves gājumu, nav devušas piekrišanu šādu datu atspoguļojumam, kā arī tādēļ, ka autore nav noskaidrojusi, vai visas personas joprojām dzīvas, tātad, vai pastāv pamats personas datu aizsardzībai, ievērojot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* normas, apskats analizē jautājumu vispārīgi, pievēršot uzmanību statistikai, nevis konkrētu personu dzīvesstāstu analīzei. Tādēļ, turpinot minētā jautājuma pētniecību, būtu jāvērs uzmanība personu dzīvesstāstu izziņai, iesaistot arī represētās par nevardarbīgo pretošanos padomju varai personas, lai noskaidrotu dokumentos minētās informācijas ticamības pakāpi.

Ievērojot izvirzītās pētījuma robežas, noteikti sekojoši uzdevumi. Pirmkārt, vispārīgi noskaidrot ar krimināllietās pieejamās informācijas palīdzību apsūdzēto sociālo izcelšanos un etnisko piederību. Otrkārt, vispārīgi noskaidrot krimināllietās minētās nevardarbīgās pretošanās izpausmes. Treškārt, vispārīgi, pamatojoties uz krimināllietās pieejamo informāciju, noskaidrot apsūdzēto rīcību motīvus. Visbeidzot, konstatēt, vai un cik personas ir rehabilitētas.

Pētījuma apjoma dēļ jautājuma izzināšanai izmantoti statistikas dati un atsevišķu krimināllietu analīze. Šādā veidā sniegts gan vispārīgs situācijas raksturojums, gan arī vidēji statistiskais nevardarbīgā pretošanās iesaistīto portrets.

1. Avotu un literatūras apskats

Ievērojot to, ka pētījums pamatā saistīts ar LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietu analīzi, izmantots Latvijas

⁵ Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 139. lpp.

propaganda un agitācija
Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LNA LVA) 1986. fonds *Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*. No šī fonda atlasītas 26 lietas, kas bija atbilstošas kvalifikācijas un iekļāvās izvēlētajā hronoloģiskajā periodā. Atlasē izmantots “noziegumos pret padomju valsti” apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs⁶, ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām pielāgojis tā eksperts M. comp. Ilmārs Poikāns. Tomēr lietu skaits varētu būt lielāks, jo visām krimināllietām nav aprakstu, bet, ievērojot krimināllietu apjomu un veiktā pētījuma laika ierobežojumu – 2015. gada nogale, absolūta visu krimināllietu saturiskā izziņāšana nebija iespējama.

Literatūras izvēle pamatojās uz vispāratzītiem un aktuāliem pētījumiem par Latvijas valstiskuma un nevardarbīgās pretošanās jautājumiem. Piemēram, nevardarbīgās pretošanās jautājumos autore vadījies no *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945 – 1991)*⁷, kuru raksturo kā pirmo šāda veida pētījumu, kam ir “paliekoša vieta Latvijas visjaunākās vēstures historiogrāfijā” un kas noderīgs kā “bāze un pamats tālākiem vēstures pētījumiem”⁸. Tāpat nevardarbīgās pretošanās jautājumu izpētē izmantoti *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, sevišķi LPSR VDK zinātniskās komisijas pētnieku agrākie darbi. Lai gūtu priekšstatu par attiecīgajā pētniecībā izmantojamo metodoloģiju, skatīts, piemēram, Jāņa Rimšāna⁹ darbs par jauniešu, ar to saprotot personas vecumā no 14 līdz 26 gadiem, nevis konvencionāli pieņemto vai Jaunatnes likumā noteikto vecumu no 13 līdz 25 gadiem, nevardarbīgo pretošanos divdesmitā gadsimta sešdesmitajos līdz astoņdesmitajos gados, analizējot 12 krimināllietas no LNA LVA 1986. fonda un četras lietas no LNA LVA 101. fonda. Savukārt izpratnes par dzīvi LPSR pētniecības

⁶ No NKVD līdz KGB. *Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

⁷ Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008.

⁸ Žvinklis, Artūrs. “Blūzma V., Jundzis T., Riekstiņš J., Strods H., Šārps Dž. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945 – 1991)*. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 640 lpp.” *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2009, 189. lpp.

⁹ Rimšāns, Jānis. “Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965 – 1985)”, *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.– 80. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007., 116. – 132. lpp.

hronoloģiskajā periodā izveidei izmantots Dainas Bleieres darbs *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*¹⁰.

2. Etnisko minoritāšu pretošanās padomju režīmam

No 26 atlasītajām krimināllietām par atbilstīgām pētījumā nospraustajiem nosacījumiem atzītas 17 krimināllietas pret 18 apsūdzētajiem. Krimināllietu sadalījums pa gadiem ir sekojošs: 1956. gadā – 1, 1957. gadā – 1; 1958. gadā – 6, 1959. gadā – 3, 1961. gadā – 3, 1962. gadā – 1, 1963. gadā – 1, 1968. gadā – 1. Visās šajās lietās apsūdzētie bija no citām Padomju Savienības republikām iebraukušās ar Latviju pēc izcelsmes un radniecības nesaistītas personas. Deviņās pārējās krimināllietās astoņi apsūdzētie – latvieši, kas dzimuši pašreizējā Krievijas teritorijā, un viens – krievs¹¹, kas dzimis Abrenes apriņķī, Pleskavas apgabalā, kas savulaik piederējis Latvijas Republikai.

Zīmīgi, ka no visām atlasītajām krimināllietām apsūdzēta tikai viena sieviete, kas ir 2,63 % no visām apsūdzētajām personām. Lai gan attiecīgās personas lieta nebūs šajā darbā detalizētāk aplūkota, minētais fakts ievērības cienīgs, jo staļinisma laika krimināllietās apsūdzēto pilngadīgo sieviešu īpatsvars ir līdzīgs gan nepilngadīgo, gan pilngadīgo vīriešu īpatsvaram.

Ievērojamas arī izmaiņas, kas notiek KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmās daļas piemērošanā gan attiecībā uz tā pamata tiesāto skaitu, gan to, cik daudzas no šīm personām ir etniskās minoritātes. Laika posmā no 1956. līdz 1968. gadam ir sekojošas “pretpadomju agitācijā un propagandā” apsūdzēto skaita izmaiņas un attiecīgi etnisko minoritāšu skaits un īpatsvars: 1956. gadā no 21 apsūdzētā tikai viens bija etniskā minoritāte šī pētījuma izpratnē (4,8 %), 1957. gadā – 60/7 (11, 7 %), 1958. gadā – 59/13 (22 %), 1959. gadā – 21/3 (14,2 %), 1960. gadā – 26/0 (0 %), 1961. gadā – 35/4 (11, 4 %), 1962. gadā – 35/3 (8, 6 %), 1963. gadā – 30/3 (30 %), 1964. gadā – 5/0 (0 %), 1965. gadā – nav datu, 1966. gadā – 1/0 (0 %), 1967. gadā – nav datu, 1968. gadā – 2/0 (0 %). *Hruščova atkušņa* laikā (1956 – 1963) tiesāto etnisko minoritāšu skaita izmaiņas ir sinusoīdas.

¹⁰ Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2015.

¹¹ LVA, 1986. f., 2. apr., P-6851. l., 22. lp.

propaganda un agitācija
Laika ietekmi uz apsūdzēto rīcību vislabāk raksturo sekojošs
citāts no viena apsūdzētā pratināšanas protokola par to, kad attiecīgā
persona sākusi veikt savas piezīmes:

“Savas domas, ko pierakstīju burtnīcās, uz grāmatām un avižu
izgriezumiem, domātas tikai man, un uz tiem nav attiecināma izpratne
par pretpadomju izdomājumiem. Galvenokārt mani pieraksti
attiecināmi laika periodam pēc Staļina nāves, un vēl vairāk tie
paplašinājās pēc 20. PSKP kongresa.”¹²

Minētais norāda uz to, ka Staļina nāve kļūdaini raisīja personu izpratni
par apziņas brīvības robežu paplašināšanos vismaz tiktāl, lai savas
domas pats sev varētu brīvi paust savā privātajā dzīves telpā. Tomēr
Hruščova atkusnis, salīdzinot ar Leonīda Brežņeva laiku apskatāmā
pētījuma hronoloģiskajās robežās (1964 – 1968), raksturīgs ar šādu
robežu paplašināšanas tendencēm. Nomainoties padomju vadībai,
apsūdzēto skaits par “pretpadomju agitāciju un propagandu”
ievērojami sarūk, lai gan nav pilnīgu datu par šo periodu, turklāt kļūst
arvien sarežģītāk noskaidrot datus par etniskām minoritātēm. Ticams
skaidrojums varētu būt saistīts ar to, ka normu par “pretpadomju
agitāciju un propagandu” vairs neattiecināja tik plaši un ka par
darbībām, uz kurām iepriekš būtu attiecināta norma “pretpadomju
agitācija un propaganda”, atbildību noteica pēc citas normas. Tāpat
nav izslēdzams, ka LPSR Kriminālkodeksa pieņemšana varēja ietekmēt
personu izpratni par tiesiskuma robežām.

2.1. Apsūdzēto vidējais statistiskais sociālais portrets

Darba ietvaros bija secināts, ka kopumā vidējais statistiskais
apsūdzēto – etnisko minoritāšu – par “pretpadomju propagandu un
agitāciju” vecums bija 37 gadi. Atlasīto krimināllietu griezumā vidējais

¹² Šeit un turpmāk autores Anastasijas Smirnovas tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp. Minētā persona – 65 gadu vecs vīrietis, krievs, ar nepabeigtu augstāko izglītību, precējies, bērni, līdz lietas nonākšanai tiesā astoņus gadus dzīvojis Latvijā. Rezultātā bija atzīts par nepieskaitāmu, spriedumā norādot, ka “izstrādā savu pretpadomju koncepciju”, kas, spriežot pēc krimināllietas materiāliem, bija filozofisku domu kopums, kas, cita starpā, norādīja uz padomju ideoloģijas kļūdainību. Argumentācija ir skaidri izklāstīta un balstīta uz dažādiem pazīstamiem filozofisko skolu spriedumiem.

statistiskais apsūdzētā vecums bija 35 gadi. Gan sociāli, gan arī vidēji statistiski apsūdzētās personas bija ģimenes cilvēki, kam ir vismaz 90 % gadījumos viens bērns un kas 60 % gadījumos precējušies. Vietā gan aizrādījums, ka norāde uz to, vai persona ir precējusies, ne vienmēr nozīmēja oficiālu kopdzīves reģistrēšanu. Ievērojami, ka trīs no apsūdzētajiem bijuši bērnamu audzēkņi. Visi apsūdzētie bijuši PSRS pilsoņi, arī ungārs – Otrā pasaules kara gūsteknis, kuram apsūdzības brīdī jau trīs gadus bijusi padomju pilsonība un kurš Padomju Savienībā bija nodzīvojis aptuveni 17 gadus, izveidojis Ungārijā un PSRS ģimeni, kurā bija bērni un, par spīti trim nesekmīgiem mēģinājumiem bēgt, uzsvēris: “[..] es bēgu un arī turpmāk bēgšu.”¹³

Jāsaka, ka pētāmajās krimināllietās *šķiriskā izcelsme* raksturota trijos veidos: no zemnieku, strādnieku vai kalpotāju ģimenes. Septiņi bijuši cēlušies no strādnieku ģimenes, 5 – no zemnieku un 1 – no kalpotāju ģimenes. Jābilst, ka vienā krimināllietā apsūdzētā anketā bija minēts, ka persona cēlusies no sīksaimnieku ģimenes, tomēr tālāk jau citos dokumentos norādīts, ka šī persona ir cēlusies no strādnieku ģimenes.¹⁴

Vidējais statistiskais apsūdzētais bija pabeidzis sešas klases. Zemākais izglītības līmenis – divas sākumskolas klases, augstākais – divi apsūdzētie bija studējuši divus studiju gadus augstākās izglītības iestādē, viens – jurisprudenci, bet otrs – mehāniku, tomēr nesekmības dēļ studijas pārtraukuši. Jāņem gan vērā, ka vidējais statistiskais apsūdzētais bija ieguvis vidējo profesionālo izglītību (sešos gadījumos, kas atbilst 33 %) vai pabeidzis specializācijas kursus. Respektīvi, 3 – šoferi, vairāk par pusi – atslēdznieki, galdnieki, metinātāji, elektriķi. Tāpat vairāk nekā puse, apceļojot PSRS darba meklējumos, vismaz reizi bijuši kolhoznieki, savukārt Latvijas teritorijā līdz apsūdzības brīdim tikai 4 apsūdzētie bijuši kolhoznieki. Ievērojami, ka viens apsūdzētais, pārceļoties uz dzīvi Latvijas teritorijā, bijis atpūtas nama direktors (PSKP biedrs), tomēr par patvarību un diezgan rupju attieksmi gan pret atpūtas nama darbiniekiem, gan pret atpūtniekiem atbrīvots no darba; pirms apsūdzības strādājis Rīgas 40. vidusskolā.¹⁵

¹³ LVA, 1986. f., 1. apr., 43923. l., 66. lp.

¹⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 3., 104. lp.

¹⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 42909. l., piem., 2. lp.

propaganda un agitācija
Trīs apsūdzētie bija PSKP biedri, un tikai viens bija izslēgts no
partijas pirms apsūdzības par trockismu. Viens no apsūdzētajiem bijis
Komjaunatnē. Visi iepriekš minētie – krievi.

Dienests PSRS armijā minēts tikai septiņos gadījumos, kas
atbilst 39%. Turklāt trijos gadījumos apsūdzētajiem bija apbalvojumi
par piedalīšanos kara darbībā, piemēram, medaļa *Par Staļingradas
aizsardzību*.

Raksturojot tautību, vidējais statistiskais apsūdzētais bija
krievs (11 jeb 61%). Minētais īpatsvars gan būtu saistāms arī ar
attiecīgās tautības īpatsvaru Latvijas sabiedrībā. Vēl apsūdzēto vidū
bija 3 ukraiņi (17%), 2 lietuvieši (11%), 1 polis un 1 ungārs. Vietā gan
norāde, ka krimināllietas ietvaros minētā tautība vērtējama kritiski, jo,
piemēram, viena apsūdzētā persona, kuras gadījums neiekļāvās izpētē
sakarā ar pastāvošo saiti ar Latviju (ģimene dzīvojusi Latvijas
Republikas parlamentārisma posmā, it kā ir krievu izcelsmes), tomēr
krimināllietā secināts, ka attiecīgais cilvēks ir

“ļoti kareivīgs un nacionāli noskaņots, jo viņā plūst poļu asinis”.¹⁶

Tas nozīmē, ka atšķirās izcelsme un pašidentificēšanās.

Vietā neliela atkāpe. Krimināllietu atlasē bija aplūkotas visas
attiecīgā perioda ar atbilstošu kvalifikāciju saistītās lietas, lai
konstatētu apsūdzēto personu tautību arī tad, ja LNA LVA kartotēkā
norādīts, ka persona dzimusi ārpus Latvijas. Astoņdesmit procentos
gadījumu apsūdzētie latvieši neprata krievu valodu, tādēļ procesā, arī
licību pierakstā bija jāpiesaista tulks. Tautības noskaidrošana bija
svarīgs procesuāls aspekts, lai noskaidrotu tulka piesaistes
nepieciešamību.

Tomēr krimināllietu atlase parādīja, ka ne izcelsme, ne valoda
ir obligāti saistāmas. Tāpat konstatēts, ka tikai padziļināta
krimināllietas izpēte var sniegt ziņas par personas izcelsmi. Piemēram,
vienā lietā latviešu izcelsmes vīrietis, kas bija dzimis Krievijā, latviešu
valodu pārvaldīja ar grūtībām.¹⁷ Vēl citā lietā apsūdzētais bija adoptēts

¹⁶ Anastasijas Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 2. apr., P-6851. l., 47. lp.

¹⁷ Ārsts, precējies, divu bērnu tēvs, sodīts par mutvārdos paustajiem “pretpadomju izteicieniem”, ko gan pats par tādiem neatzina. LVA, 1986. f., 2. apr., P-4525. l., 68. lp.

lietuvietis, kuram bija grūtības mācīties latviešu valodā.¹⁸ Sastopamas arī tādas lietas, kur, tikai iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem, var konstatēt apsūdzētā saistību ar Latviju, piemēram, vienā lietā apsūdzētā meitas vēstulē bija norādīts, ka apsūdzētā māte ir latvietie, kas 1915., 1916. gadā aizbrauca strādāt uz Gruziju, vēlāk atgriezās Latvijā, lai atkal dotos strādāt 1926. gadā uz Krieviju, kur arī piedzima apsūdzētā persona.¹⁹

Atlasīto krimināllietu analīze atklāj, ka izcelsme un valodas prasmes nesaista nodarīto ar attiecīgo personu. Piemēram, vienā gadījumā krievs, kas Latvijā nodzīvojis vien divus gadus un kam ar Latviju nav bijusi nekādas iepriekšējas saiknes, bija notverts, izplatot “pretpadomju skrejlapas” arī latviešu valodā.²⁰ Jābilst, ka krimināllietu atlase pierādīja, ka tautība un izcelsmes vieta nav obligāti savstarpēji saistāmas. Atlasītajās krimināllietās ir trīs šādi gadījumi: polis, kas dzimis Lietuvā, krievs, kas dzimis Mordvijā, un krievs, kas dzimis Baltkrievijā.

Vidējais statistiskais apsūdzētais pirms apsūdzības celšanas Latvijā bija nodzīvojis septiņus gadus. Vienā gadījumā – 16 gadus. Vismazāk Latvijā bija nodzīvojuši tie, kuri te bija nonākuši ieslodzījuma rezultātā. Ievērojot minēto, var secināt, ka vidējais statistiskais apsūdzētais pazina dzīves apstākļus Latvijā, izprata pastāvošās atšķirības Padomju Savienības ietvaros. Aptuveni pusei Latvija nebija pirmā dzīvesvieta ārpus dzimtenes robežām, tomēr tieši Latvijā šīs personas pavadīja ilgāko laiku pirms apsūdzības celšanas. Ievērojot minēto, pamatoti secināt, ka vismaz pētāmo krimināllietu griezumā lielākā daļa etnisko minoritāšu pārstāvju bija tendēti meklēt labāku dzīvesvietu un ka Latviju atzina par tādu, kas neprasa vēl labākus meklējumus, cik nu tas bija vispār iespējams slēgtajā PSRS.

Vidējais statistiskais apsūdzētais par savu dzīvesvietu izvēlējās Rīgu (7 gadījumi). Vēl dzīvesvieta bija reģistrēta trijos gadījumos Jelgavā vai Jelgavas rajonā, divos – Liepājā vai Liepājas rajonā, divos – Ventspilī, vienā – Cēsu rajonā un vienā – Limbažu rajonā.

¹⁸ LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 29. lp.

¹⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 230. – 233. lp.

²⁰ Anastasijas Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l.

2.2. Nevardarbīgās pretošanās izpausmes

Populārākais krimināllietās minētais nevardarbīgās pretošanās izpausmes veids bija “pretpadomju propaganda un agitācija” ar skrejlapu palīdzību vai mutvārdos darba vietā. Visbiežāk apsūdzības rakstā bija minēti abi veidi. 10 gadījumos “pretpadomju propaganda un agitācija” notikusi rakstveidā, piemēram, “pretpadomju skrejlapas” (4 gadījumi), vēstules amatpersonām, kā Nikitam Hruščovam, PSKP, Amerikas Savienoto Valstu (ASV) vēstniecībai (4 gadījumi). Mazāk krimināllietās sastopama “pretpadomju propaganda un agitācija” mutvārdos, proti, “pretpadomju izteikumi”, ko varēja pierādīt ar liecinieku palīdzību. Ievērojot to, ka rakstveida “pretpadomju propaganda un agitācija” bija vizualizējama un tātad vieglāk pierādāma, jāsecina, ka apsūdzību skaits neuzrāda patieso lietu būtību tā laika Latvijas sabiedrībā. Minētos secinājumus apstiprina arī citu pētnieku secinājumi, veicot pētniecību par salīdzināmiem gadījumiem, proti, mutvārdos paustā “pretpadomju propaganda un agitācija” bijis izplatītākais nevardarbīgās pretošanās veids, tomēr daudz iedarbīgāka viedokļa paušana bija rakstveida forma, kas parasti izpaudās skrejlapīņu veidā.²¹ Acīmredzot iedarbīgums bija vēl viens apstāklis, kas ietekmēja VDK apsvērumus.

Jānorāda, ka aptuveni četri no desmit apsūdzētajiem par “pretpadomju propagandu un agitāciju” rakstveidā liecināja, ka nebija domājuši, ka viņu darbība saistāma ar kriminālatbildību.

Trīs gadījumi saistīti ar bēgšanu no Padomju Savienības, kur apsūdzība “pretpadomju propagandā un agitācijā” mutvārdos darba vietā bija tikai viens no apsūdzības punktiem. Vienā no jau minētajiem gadījumiem pretošanās izpaudusies “pretpadomju koncepcijas un teorijas” izstrādāšanā. Acīmredzot ievērojot to, ka persona pamatoti un skaidri izklāstīja rakstveidā un vēlāk arī mutvārdos krimināllietas izmeklēšanas laikā savus filozofisko domu kopumu, cita starpā norādot

²¹ Rimšāns, Jānis. “Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965 – 1985)”, *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 120. – 121. lpp.

uz padomju ideoloģijas kļūdainību, šāda rīcība uzskatīta par sabiedriski bīstamu. Personu, kā jau iepriekš minēts, atzina par nepieskaitāmu.²²

2.3. Nevardarbīgās pretošanās motīvi

Lai gan nevardarbīgās pretošanās motīvu pilnīgai izziņāšanai nepieciešama detalizēta katra konkrētā gadījuma analīze arī ar attiecīgās personas iespējamo piesaisti, tomēr motīvus var mēģināt izziņāt arī no krimināllietu dokumentiem. Visbiežāk kritizēja padomju ekonomisko situāciju un tehniskā progresa atpalicību no Rietumvalstīm. Vismaz pusē gadījumu apsūdzētie atzīstas, ka ietekmējušies no *Amerikas Balss* un *BBC* radioprogrammu klausīšanās. Viens apsūdzētais atzinies, ka ietekmējies no astoņu dažādu “pret padomju varu orientētu radioprogrammu” klausīšanās, proti, *Amerikas Balss*, *BBC*, *Brīvā Krievija*, *Mūsu Krievija*, *Belgradas radio*, *Brīvais itāliešu radio*, *Spāņu nacionālais radio “Šdrida”*.²³

Vēl četros gadījumos minēts, ka apsūdzēto rīcību iespaidojusi “pretpadomju literatūra”, kas pat analizēta atbilstoši marksisma-ļeņinisma prasībām. Trijos gadījumos norādīts, ka apsūdzēto rīcību iespaidojusi citu strādnieku rīcība stāstot par agrāko dzīvi Latvijā vai kā vienā gadījumā – mātes stāsti²⁴ par Latviju pirms okupācijas.

Autores ieskatā gan apmēram puse no apsūdzētajiem “veica pretpadomju darbības”, vadoties no personiskajiem ieskatiem par dzīvi Padomju Savienībā, ne tik daudz pakļaujoties citu iespaidam. Aptuveni tikpat daudz pauda savu politisko pārliecību. Vietā gan norādīt, ka, analizējot izteikumus, jāvērs uzmanība uz iepriekšējo sodāmību. Tāda ir mazāk kā pusē gadījumu. Tāpat jāvērtē, cik dzērumā paustais vērtējams kā personas pārliecība, piemēram, trijos gadījumos bija konstatēts, ka personas pārmērīgi lieto alkoholu. Visbeidzot jāvērtē arī izteikumi kopsakarā ar citu rīcību, piemēram, divos gadījumos, no kuriem viens veikts alkohola reibumā, apsūdzētā izteikumi saistāmi līdz ar citu par nelikumīgu atzītu darbību. Tā Cēsu kultūras nama kontroliera atteikšanās ielaist tajā personu, kas bija alkohola reibumā, izraisīja ne tikai izteikumus pret “padomju varu”,

²² LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp.

²³ LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 74. lp.

²⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 231. lp.

propaganda un aģitācija
bet arī uzbrukumu kontrolējam. Jāatzīmē gan, ka minētā persona ir
reabilitēta.²⁵

2.4. Nevardarbīgā pretošanās atspoguļojums citātos

Lai ilustrētu to, ko atzina par “pretpadomju propagandu un aģitāciju”, der citēt dažus piemērus. Viens no “pretpadomju skrejlapīņas” piemēriem:

“Nost ar padomju imperializāciju!”²⁶

To izgatavoja latviešu valodā krievs, divdesmit gadus vecs, četrus gadus nodzīvojis Latvijas teritorijā, beidzis septiņas klases, precējies, viena bērna tēvs. Vēl viens “pretpadomju skrejlapīņas” piemērs:

“Jaunieši! Tauta! Komunisti atņēma jums dzīvi. Nāvi komunistiem! Lai dzīvo Kenedijs!”²⁷

Šo skrejlapīņu krievu valodā izgatavoja ukraiņis, 47 gadus vecs, beidzis septiņas klases, vairākkārt sodīts, neprecējies, bez bērniem, bērnunama audzēknis. Vēl piemēram minams šāds “pretpadomju skrejlapīņas” teksts:

“Tautai laiks ir apgāzt komunistisko kārtību! Padomju paradīze ar margarīnu un aknu desu!”²⁸

Šādu padomju sadzīves kritikas pilnu “pretpadomju skrejlapīņu” krievu valodā izgatavoja krievs, beidzis septiņas klases, katlumājas strādnieks, precējies, viena bērna tēvs, nodzīvojis Rīgā četrus gadus.

Seko “pretpadomju spiedogu” piemēri, kur minēts arī okupācijas fakts:

“Nāvi komunismam” un “Nāvi okupantiem”²⁹

²⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 41861. l., 267. lp.

²⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 164. lp.

²⁷ A. Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 44942. l., 3. lp.

²⁸ A. Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 160. lp.

²⁹ A. Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 18. lp.

Šo “pretpadomju spiedogu” latviešu valodā izgatavoja lietuvietis, 19 gadus vecs, beidzis sešas klases, mūrnieks, neprecējies, bez bērniem, Latvijā dzīvojis 9 gadus, iepriekš nesodīts. Apsūdzētais uzskatījis par savu pienākumu izgatavot spiedogus arī ar radiostaciju, ko viņš klausījās, nosaukumiem.

Ieskatam seko viens izvilkums no iesnieguma PSRS Iekšlietu ministrijai tulkojuma latviešu valodā:

“Man nav nekā un neviena PSRS. Visā manā apziņā man nav nekā kopīga ar komunistu psiholoģiju, ar jūsu komunistisko pasaules skatījumu, ideoloģisko pārliecību. Neticu un nevēlos ticēt solījumiem. Komunisms ir paradokss, tā ir jaunākā reliģija, esmu pilnībā materiālists un ticu reālām lietām. Jūs, komunisti, solāt tautai dzīvi rītdienā, bet paši izmantojat visus dzīves labumus tagad. Jūs muļķojat tautu. Un jūs ir sapratuši.

Es kategoriski pieprasu, lai man izsniedz vīzu un atņem PSRS pilsonību, lai būtu izdevība izbraukt uz Amerikas Savienotajām Valstīm, kur es pieņemšu ASV pilsonību un kur es būšu brīvs cilvēks nevis vilku suns, ar kuru veic eksperimentus 40 gadus.

Kad es biju ASV vēstniecībā p.[ilsētā] Maskavā, man solīja nodrošināt visus nepieciešamos dzīves apstākļus. Un es tam ticu. Lai arī es dzīvotu sliktāk, kaut arī sliktāk nevar dzīvot kulturāls cilvēks. Lai arī sliktāk, jo ASV nav pienākums man nodrošināt dzīves apstākļus. Bet es būšu brīvs. Pār mani neplīvos VDM [Valsts drošības ministrija (МГБ)] tirānija un fanātiskā komunistu ideoloģija.”³⁰

Šo vēstuli krievu valodā ar atsaucēm, piemēram, uz Borisa Pasternaka (1890 – 1960) romānos izteikto kritiku Padomju Savienībai, uzrakstīja krievs, 45 gadus vecs, beidzis četras klases, neprecējies, bez bērniem, nodzīvojis Latvijā septiņus gadus, vairākkārt sodīts. Rezultātā VDK atzina minēto personu par nepieskaitāmu.

Visbeidzot seko piemēri no kriminālprocesuāliem dokumentiem. Piemēram citējama pratināšanas par “pretpadomju filozofiskiem ieskatiem” protokola daļa:

“22 gadu laikā esmu nonācis pie atziņas, ka zinātne par nākotni nav iedomājama. Esību nosaka tekošais [burtiski no krievu val.] moments, proti, zemes, dabas izaugsme. Caur šo izaugsmes punktu nākotne

³⁰ A. Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 58. lp.

propaganda un agitācija
pāriet pagātnē, veido reliktu. Cilvēka rokās veidojās jauna energolietu
pasaule, nepieejama dabas stihiskai jaunradei. Tomēr noteicošajā daļā
tekošā [burtiski no krievu val.] momenta dominē objektīvi stihiski
faktori. Tā kā pagātne un nākotne neeksistē, precīzāk, tikai nākotne
neeksistē, zinātne par nākotni nav iespējama. Zinātnes par nākotni
piemērs ir Engelsa darbs “Sociālisms no utopijas līdz zinātnei”
[“Sociālisma izaugsme no utopijas līdz zinātnei”].³¹

Šo domu autora gadījums jau iepriekš minēts. Protokolā minētā
persona ir krievs, 65 gadus vecs, precējies, viena bērna tēvs,
pensionārs, pulksteņmeistars. Rezultātā atzīts par nepieskaitāmu.
Seko arī viens izvilkums no liecības par mutvārdos paustajām
“pretpadomju domām”:

“Padomju presei ticēt nedrīkst, jo viss, kas tajā rakstīts, ir rakstīts
reklāmas nolūkā. Taisnību rakstīt padomju presē nedrīkst, jo cenzūra
visu pārbauda, bet ārzemēs var rakstīt un publicēt visu, ko gribi, jo tur
valda īsta brīvība.”³²

Šādi liecinājis viens no lieciniekiem pret apsūdzēto ukraiņi, kam esot
bijuši sakari ar ārzemniekiem – adreses, sarakste –, jo viņš esot
sazinājies ar vietējiem matrožiem. Apsūdzētajam bija deviņu klašu
izglītība. Viņš bija precējies un nodarbojās ar tā saucamo “spekulāciju”,
kas no *de iure* spēkā esošo Latvijas Republikas tiesību viedokļa bija
atzīstama par uzņēmējdarbību.

2.5. Nevardarbīgās pretošanās motīvi

Saturiski novērtējot rakstveida liecības par notikušo
“pretpadomju propagandu un agitāciju”, var izšķirt vairākus
tematiskos blokus, kas atspoguļo gan Padomju Savienības kritiku un
norises tajā, gan arī pauž konkrētas personu intereses un bažas.

Padomju prese, pastāvošā cenzūra, padomju propaganda ir
jautājumi, kas rosina septiņas personas paust tāda veida kritiku, kas
novērtēta kā “pretpadomju propaganda un agitācija. Ievērojams, ka
sešas personas izvēlējušās paust savus ieskatus ar vēstuli palīdzību,

³¹ A. Smirnova citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66.
lp.

³² A. Smirnova citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 44786. l.,
135. lp.

tās adresējot, viņuprāt, ietekmīgām autoritātēm vai kritiku pelnījušiem subjektiem, piemēram, vienā gadījumā sūtīta vēstule ASV sūtnim, citos gadījumos vēstules sūtītas *Literārajai Avīzei* (*Литературная Газета*). Tikai vienā gadījumā viedokļa paušanai izmantota skrejlapa, kas vērsta pret padomju propagandu.

Divi apsūdzētie izmanto padomju rakstnieka Borisa Pasternaka vārdu, kas 1958. gada 27. oktobrī bija izslēgts no PSRS Padomju rakstnieku savienības, vēlāk tiesāts, acīmredzot ar mērķi pastiprināt sava viedokļa nozīmīgumu. Šāda pieņēmuma pamatotību apstiprina divi gadījumi, kad viens no apsūdzētajiem 1959. gadā nosūtījis divas vēstules *Literārajai Avīzei* un parakstījis tās ar minētā rakstnieka vārdu.³³ Cits apsūdzētais 1958. gadā, paužot savu nostāju vēstulē ASV sūtnim, norāda, ka piekrīt B. Pasternaka izteikumiem.³⁴ Vēl ir konstatējams gadījums, kad atsaucas uz padomju rakstnieku Vladimiru Dudincevu (*Владимир Дмитриевич Дудинцев*, 1918 — 1998).³⁵

Ievērojams, ka tikai divos gadījumos rīcība, kas novērtēta kā “pretpadomju propaganda un aģitācija”, bija saistīta ar vēlmi publicēties un neapmierinātību ar publicēšanās iespēju ierobežotību un konkrētajos gadījumos ar šādu iespēju neesību. Abas personas rezultātā bija atzītas par nepieskaitāmām.³⁶ Ieskatam jāmin viena apsūdzētā tēze, kas izpelnījās drošības iestāžu interesi:

“Padomju Savienība nav komunistiska valsts, tā ir valstskapitālistiska (госкапиталистическая – krievu val.), jo “joprojām pastāv nauda”. ”³⁷

Savukārt par otras personas “pretpadomju spriedumiem” neko detalizētāk nevar teikt, jo tās sacerējums *Ideālās Partijas ceļš*, ko atteicās publicēt, krimināllietai nav pievienots un detalizēta informācija par tā saturu nav sniegta.³⁸

Neskatoties uz to, ka aptuveni puse no apsūdzētajiem varēja būt iespaidojušies no ārzemju radiostaciju klausīšanās, notikumi PSRS

³³ LVA, 1986. f., 1. apr., 42909. l., 254. lp.

³⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 58. lp.

³⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 90. lp.

³⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 42769. l.

³⁷ A. Smirnovas citāta tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42769. l., 55. lp.

³⁸ LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 46. lp.

propaganda un agitācija
satelītvalstīs nav guvuši ievērojamu atspoguļojumu “pretpadomju
izteikumos”. Salīdzinājumam jāmin, ka, piemēram, 1953. gada
Berlīnes sacelšanās nav pat pieminēta kādā no analizētajām 18 lietām.
1956. gada Ungārijas sacelšanās, kas iespaidojusi, piemēram, Gunāra
Astras rīcību, guvusi atspoguļojumu tikai divās lietās. Jābilst, ka
1956. gada Ungārijas notikumi nav minēti apsūdzētā ungāra lietā.
1968. gada *Prāgas Pavasaris* nav apcerēts nevienā lietā.

Gandrīz visos gadījumos tieši vai netieši pausts viedoklis, ka
citās valstīs dzīve ir labāka. Piecos gadījumos padomju sadzīve un
Padomju Savienībā notiekošais un noteiktā kārtība kritizēta, norādot
uz ASV kā priekšzīmīgu paraugu ne tikai tiesiskuma un labklājības
jautājumos, bet arī zinātnes jautājumos, piemēram, 1958. gadā
apsūdzētais piebilst, ka PSRS “vispār nepazīst tādu zinātni kā
kibernētika”, turpinot domu par to, ka jaunradei un zinātnei nav vietas
PSRS.³⁹ Trijos gadījumos risinājums paredzēts nenovēršamā karā starp
PSRS un ASV, kas vienā lietā nodēvēts par Trešo pasaules karu,⁴⁰ un
pašsaprotamā ASV uzvarā. Divās lietās personas izceļ Vācijas
Federatīvās Republikas priekšrocības pār Padomju Savienību, vēl
divās, kas saistītas ar bēgšanas mēģinājumiem uz Zviedriju, norāda uz
Zviedriju kā paraugu. Kopumā vienpadsmit gadījumos personas uzsver
dzīves priekšrocības citās valstīs.

Gandrīz visos gadījumos jeb 16 lietās personas pauž kritiku par
PSRS politisko un saimniecisko iekārtu: puse kritizē konkrētu aspektu,
bet mazāk par pusi jeb 5 lietās pausta vispārīga rakstura kritika par
padomju režīmu, pie kurām pieskaitāmi trīs bēgšanas un divi
patvēruma meklēšanas mēģinājumi.

Krimināllietās sastopama arī konkrētu padomju līderu kritika.
N. Hruščovu kritizē divās krimināllietās, piemēram:

„Kur Kaganovičs un Molotovs? Tie tik bija cilvēki, bet Hruščovs un
Bulgaņins ir īsti rīkļu rāvēji!”⁴¹

Arī Ļeņins izpelnījās kritiku divās krimināllietās.⁴²

³⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 41., 86. lp.

⁴⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 79. lp.

⁴¹ LVA, 1986. f., 1. apr., 41861. l., 55. – 56. lp.

⁴² LVA, 1986. f., 1. apr., 41333. l.; 42679. l.

2.5. Sodi par nevardarbīgo pretošanos

Pētījumā caurskatīto lietu sakarā noteiktie sodi ir dažādi – no naudas soda piemērošanai līdz pat septiņiem gadiem ieslodzījumā, tiesa, naudas sods tikai 15 % gadījumu. Vidēji statistiskais sods ir četri gadi brīvības atņemšanas. Minimālais brīvības atņemšanas laiks bija divi gadi, maksimālais – septiņi. Tiesa, personai, kurai bija noteikti septiņi gadi brīvības atņemšanas, kriminālatbildība bija noteikta arī saistībā ar citu normu pārkāpumu.

Ievērojami, ka deviņām personām noteikta medicīniskā ekspertīze, proti, tieši pusei. Rezultātā trijiem atzīta nepieskaitāmība, definējot to kā “šizofrēnija paranoīdālā formā”, “vecuma parafrēnija, sociāli bīstams” un “hroniska šizofrēnija”. Divas no šīm personām bija izolētas psihiatriskajās slimnīcās, viena – nodota sievas apgādībā vecuma dēļ. Jāatzīmē, ka par pilnīgi psiholoģiski veselīem neatzina nevienu, kam bija noteikta medicīniskā ekspertīze. Raksturojot veselības stāvokli, piemēram, divos gadījumos norādīts uz “primitīvo personību”, vienā uz “psihopātisku personību, pseido “krivulantu” [žēlabnieku]” (*психопатическая личность, псевдо-кривулянт* – krievu val.)⁴³ Divos gadījumos apsūdzētās personas atzina par “hroniskiem alkoholiķiem”. Var piekrist Dr. hist. Gintam Zelmenim par “PSRS psihiatriskajām represijām”, jo, iepazīstoties ar krimināllietu materiāliem, jāsecina, ka teju jebkuru varēja atzīt par psihiski slimu un ka psihiatriskās slimnīcas kalpoja kā ideoloģiski ieroči.⁴⁴

Cita starpā tikai viena persona medicīniskās ekspertīzes laikā atteicās no saziņas ar mediķiem. Līdzīgi attiecīgā persona rīkojās arī pratināšanas laikā, atsakoties sniegt liecības. Visi citi, kuriem noteica medicīnisko ekspertīzi, pārsteidzoši atklāti dalījās ar mediķiem par sevi un savas dzīves gaitām, tādējādi sniedzami informāciju, ko citādi nebūtu snieguši.

No deviņiem apsūdzētajiem, kuriem noteikta medicīniskā ekspertīze, četri nožēloja savu rīcību.

Analizējot apsūdzēto iepriekšējo sodāmību, var konstatēt, ka deviņi, tāpat puse, bijuši iepriekš sodīti. No deviņiem, kas iepriekš bija

⁴³ LVA, 1986. f., 1. apr., 44942. l., 66. lp.

⁴⁴ Zelmenis, Gints. “1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā”, *Latvijas Arhīvi*, 2014, 187. lpp.

propaganda un agitācija
sodīti, gandrīz visi bija sodīti vismaz divas reizes. Divos gadījumos
personas bija sodītas pat septiņas reizes. No deviņiem apsūdzētajiem,
kas iepriekš nebija sodīti, tie bija vai nu ļoti jauni cilvēki vecumā no 19
līdz 23 gadiem, vai arī ģimeniski cilvēki.

2.6. Rehabilitācija

No apskatītajām krimināllietām nereabilitēja aptuveni 34%.
Cik noprotams pēc iepazīšanas ar atteikumiem, nereabilitēja tos, kurus
apcietināja saistībā ar “merkantiliem” un “nepolitiskiem” ieskatiem.

Septiņpadsmit lūgumi par rehabilitāciju skatīti 1998. gadā, tikai
viens – 1999. gadā. Trijos gadījumos lūgumu par rehabilitāciju iesniedza
sodītā persona pati. Vienā gadījumā meita.

2.7. Krimināllietu vispārīgs raksturojums

Katra apsūdzētā krimināllieta ir aptuveni viens vai divi sējumi:
14 gadījumos 1 sējums, maksimālais sējumu skaits – 6 sējumi. Katrs
sējums ir aptuveni 300 lappušu biezs. Uzraudzības lieta – līdz 100
lappušu bieza. 80% gadījumu krimināllietās esošā informācija ir krievu
valodā. Pusē gadījumu spriedumi tulkoti arī latviešu valodā.

Jāievēro, ka krimināllietās esošā informācija var būt kļūdaina
un neprecīza. To pierāda kaut vai tas, ka neprecizitātes konstatētas
visās aplūkotajās krimināllietās, piemēram, vienā dokumentā teikts, ka
persona ir precējusies, citā, savukārt norādīts, ka persona ir šķīrusies,
un tas viss ar nelielu laika nobīdi. Vēl viens piemērs – apsūdzētajai
personai pabeigto klašu skaits dažādos dokumentos atšķiras – divas
vai četras klases. Minētais acīmredzami, nevar būt skaidrojams ar
pēkšņu krimināllietas laikā iegūtu papildus divu klašu izglītību.

Ievērojams, ka apsūdzēto un liecinieku nopratināšanas
atspoguļojums protokolā bieži vien ir pasvītrots. Pasvītrojumu
kontentanalīze ļauj izdarīt secinājumus, ka pasvītrotas tieši tās frāzes,
kas VDK darbiniekiem likušās derīgas apsūdzības sakarā vai arī lai
noteiktu medicīnisko ekspertīzi.

Nobeigums

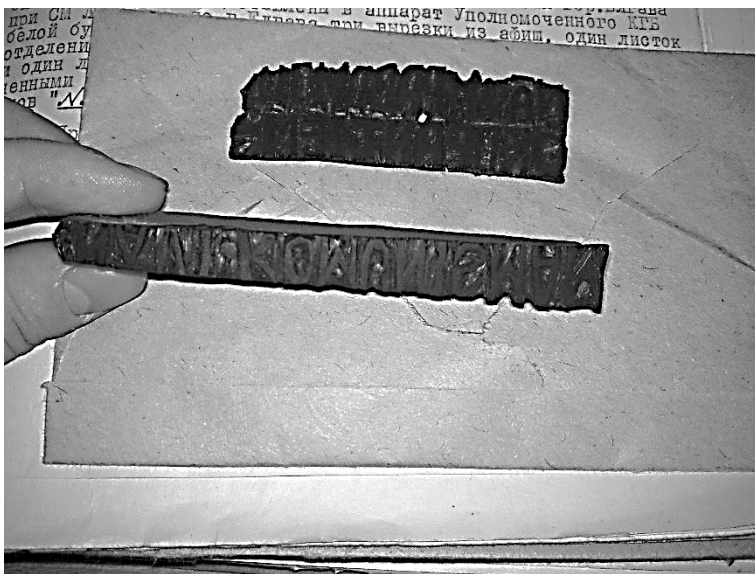
Veiktā pētījuma rezultātā secināms, ka nepastāvēja kāds konkrēts “padomju varas ienaidnieka tips”. “Pretpadomju izteicienus” pauda dažādas izcelsmes cilvēki neatkarīgi no to piederības PSKP. Etnisko minoritāšu, kas sauktas pie kriminālatbildības par šāda veida izteicieniem pētījuma hronoloģiskajās robežās, vidēji statistiskais portrets ir vīrietis, kas ir 35 gadus vecs, krievs, precējies, viena vai divu bērnu tēvs, nācis no strādnieku vai zemnieku ģimenes, ieguvis sešu klašu izglītību, apguvis arodu, nepārvalda latviešu valodu, strādnieks.

Tipiskākā etnisko minoritāšu nevardarbīgās pretošanās, kas kvalificētas kā “pretpadomju propaganda un aģitācija”, izpaudās kā skrejlapīņu izgatavošana vai arī “pretpadomju izteicienu” paušana darbā. Visbiežāk kritizēja padomju ekonomisko situāciju un tehniskā progresa atpalicību, salīdzinot ar Rietumvalstīm. Ļoti bieži apsūdzētie atzīstas, ka ietekmējusi *Amerikas Balss* un *BBC* radioprogrammu klausīšanās, tomēr visbiežāk savus ieskatus veidojuši paši.

Noteiktie sodi variē no naudas soda līdz septiņiem gadiem brīvības atņemšanas. Lai gan pētījumā nav detalizēti analizētas konkrēto personu lietas, jo nav veikta saziņa ar personām, kuru krimināllietas ir skatītas, un nav pētīts šo personu dzīvesstāstu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos, tomēr arī vispārīgs un pārsvarā statistisks krimināllietu apskats ļauj izdarīt secinājumus par personām, pret kurām vērsa šāda veida padomju represiju līdzekļus. Turpinot pētniecību par minēto jautājumu, būtu jāveic detalizēta izpēte, ļaujot paust viedokli arī iesaistītajām personām un vēsturiski, ja ne juridiski panākot šo personu rehabilitēšanu sabiedrības acīs, apspriešanās demokrātijas publiskās sociālās atmiņas un vēstures pamatā ir konkrētība.

LVA 1986. f., 1. apr., 42488. l., 156. lpp.

LVA 1986. f., 1. apr., 42488. l., 156. lpp; 1958. gada 1. jūlijs.

Nonviolent resistance of ethnic minorities migrated to Latvia to the Soviet regime reflected by the criminal cases of the LSSR KGB (1956 – 1968)

During the second-half of the 1950s, excessive industrialization and urbanization was organized in Latvia. This promoted inward migration from different parts of the USSR. Considering nonviolent resistance to the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime, many who came to Latvia by means of this migration were also involved. This paper aims to analyze the studied cases on nonviolent resistance while paying particular attention to the aforementioned groups.

This issue has not been reflected in Latvian historiography. Therefore, as a main source underlying this research, this study will examine the criminal cases concerning nonviolent resistance involving Latvian inhabitants who were not born in Latvia and with no blood relatives living in Latvia. This group can be categorized as an ethnic minority.

The criminal cases are selected on the basis of the qualification of crimes according to the norm of 'anti-Soviet propaganda and agitation', which also covered nonviolent resistance activities and which were punished on the basis of Article 58¹⁰ of the Criminal Code of the Russian SFSR and Article 65 of the Criminal Code of the LSSR.

The chronological borders of this research start from 1956 when, during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Nikita Khrushchev denouncing the excesses of Stalinism as 'a personality cult', and end at 1968, which is linked to the end of the democratization elements in the satellite countries of the USSR.

